

Neoklasiskās vārddaļas *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-* un adjektīvu darināšanas modeļi latviešu valodā¹

Neoclassical wordparts ultra-, mega-, hiper- and super- and adjective word-formation models in Latvian

Daiga Deksnē

Latvistikas un baltistikas nodaļa
Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvijas Universitāte
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050, Latvija
E-pasts: daigade@inbox.lv

Sufiksācija ir produktīvs adjektīvu atvasināšanas veids latviešu valodā. Pretstatā tam prefiksācija tiek izmantota retāk. Ir tikai daži produktīvi piedēkļi, ar kuriem tiek atvasināti adjektīvi latviešu valodā – *ie-*, *pa-* un *pār-*, un negāciju izteicošais piedēklis *ne-*. Latviešu valodā sastopami arī tādi adjektīvi, kurus ievada neoklasiskas cilmes vārddaļas. Pētījuma mērķis ir aplūkot produktīvus adjektīvu vārddarināšanas modeļus, kuros tiek izmantota prefiksācija ar neoklasiskas cilmes vārddaļām *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-*. Pētījumā analizēti korpusos „LR 5.–12. Saeimas sēžu stenogrammu korpus”, „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus LVK2018” un „Latviešu valodas tīmekļa korpus Tīmeklis2020” sastopamie adjektīvi. Pētījuma rezultāti liecina, ka neoklasiskajām vārddaļām adjektīvu atvasināšanā piemīt ierobežots nozīmju klāsts. Neoklasiskās vārddaļas norāda uz pamatadjektīva nosauktās pazīmes intensitātes pakāpi. Lai gan neoklasiski atvasinājumi ir sastopami daudz retāk nekā atvasinājumi ar pašcilmes piedēkļiem, tiem raksturīga augstāka emocionālā ekspresivitāte. Par ļoti produktīvu var uzskatīt adjektīvu atvasināšanu ar neoklasisku vārddaļu *super-*.

Atslēgvārdi: adjektīvs; vārddarināšana; piedēklis; prefiksācija; neoklasiska vārddaļa.

Ievads

Latviešu literārajā valodā adjektīvu atvasināšanā tiek izmantoti tikai trīs piedēkļi – *ie-*, *pār-* un *pa-* – un nolieguma piedēklis *ne-* (Soida 2009, 143; Vulāne 2015, 263; Kalnača, Lokmane 2021, 169–170). Daudz produktīvāka adjektīvu atvasināšanā ir sufiksācija (Vulāne 2015, 264; Kalnača, Lokmane 2021, 165). Par motivētājpārdu var kalpot jebkuras vārdšķiras vārds. Korpusos ir atrodami arī tādi adjektīvi, kuru pirmajā

¹ Publikācija izstrādāta Valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Mūsdienu latviešu valodas izpēte un valodas tehnoloģiju attīstība” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/1-0006).

daļā ietilpst neoklasiskas vārddaļas. Starp tiem ir gan internacionāli aizguvumi jeb internacionālismi (1), gan vārdi, kuru sastāvā ir neoklasiskas cilmes vārddaļa un svešcilmes adjektīvs (2) vai pašcilmes adjektīvs (3).

- (1) *ultraviolet*s
- (2) *superambicioz*s
- (3) *ultraplāns*

Internacionālisms ir „vārds, ko savstarpēji atbilstošā izrunā un rakstībā un vienādā nozīmē lieto vismaz trijās dažādu valodu grupu valodās. Eiropas valodu areālā visvairāk izplatīto internacionālismu vai to elementu cilmlvaloda ir latīņu un grieķu valoda” (Skujiņa 2007, 162).

Neoklasiskas cilmes vārddaļas tiek plaši izmantotas jaunu terminu darināšanai. Valentīna Skujiņa (2002, 101) lieto apzīmējumu *hibrīdtermins*: „Par hibrīdterminiem sauc afiksālos terminus un salikteņterminus, kas sastāv no dažādvalodu cilmes jeb – īsāk – dažādcilmes elementiem”. Valentīna Skujiņa (2002, 87) norāda, ka no internacionālajiem prefiksālajiem elementiem latviešu terminu darināšanā biežāk izmanto prefiksālos elementus, kam ir puspriedēkļa raksturs: *eks-*, *trans-*, *anti-*, *intra-*, *ultra-*. Internacionālismus parasti aizgūst kopā ar internacionālajiem prefiksālajiem elementiem (Skujiņa 2002, 103). V. Skujiņa (2007, 161) lieto arī terminu *internacionālais prefiksoīds*, kas ir „prepozitīva vārddaļa, kuras sastāvā ir internacionāla saknes morfēma (vai celms) kopā ar vienotājfunkcijā lietotu patskani [...]. Latviešu valodā šādi salikteņi parasti ir aizguvumi.”

Šajā pētījumā tiek izmantots apzīmējums *neoklasiskas vārddaļas* un atvasinājumi ar neoklasiskām vārddaļām *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-* tiek uzskatīti par prefiksāliem atvasinājumiem. Šīs vārddaļas V. Skujiņas (2002, 88) traktējumā ir uzskatāmas par puspriedēkļiem. Tādēļ tie izmantojami, darinot vārdus ar prefiksācijas paņēmieni. Savukārt tādas vārddaļas kā *aero-*, *elektor-*, *fono-*, *foto-*, *hidro-* V. Skujiņa (2007, 139) sauc par prepozitīviem sakniskajiem elementiem. Sakniskie elementi tiek izmantoti salikteņu darināšanā.

Neoklasisku vārddaļu izmantošana vārddarināšanā nav vienlīdz izplatīta dažādās valodās. Piem., krievu valodā tiek lietoti neoklasiski aizguvumi, taču jaunu neoklasisku salikteņu darināšana nav produktīva, savukārt angļu valodā neoklasiskās vārddaļas ir ietvertas vārdnīcās un valodas lietotāji tās uztver kā savas valodas elementus un izmanto vārddarināšanā (Panocová, ten Hacken 2016, 279).

No semantikas viedokļa var šķirt vārddaļas, kas izsaka noliegumu (*a-*, *de-*, *dis-*, *in-/il-/im-/ir-*, *non-*), papildinājumu (*ekstra-*, *hiper-*, *mega-*, *super-*, *top-*, *ultra-*), temporālas attiecības (*eks-*, *post-*, *pre-*, *re-*), telpiskas attiecības (*meta-*, *ekstra-*, *inter-*, *intra-*, *pan-*, *sub-*, *supra-*, *trans-*) un kvantifikāciju (*bi-*) (Müller 2015, 1615–1637).

Lai pilnīgāk apzinātu ar neoklasiskām vārddaļām atvasinātu adjektīvu izplatību un lietojumu mūsdienu latviešu valodā, pētījumā izmantoti vairāki korpusi. Tie ir šādi:

- 1) „Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2018)” (Levāne-Petrova, Dargis 2018, sk. arī Levāne-Petrova 2019), šajā korpusā ietverti dažādu žanru teksti;
- 2) „Latvijas Republikas 5.–12. Saeimas sēžu stenogrammu korpus (Saeima)” (Auziņa et al. 2018), šajā korpusā ietverts runāts teksts, kas tiek izmantots politiskajā diskursā;

- 3) „Latviešu valodas tīmekļa korpus (Tīmeklis 2020)”, šajā korpusā sastopams sarunvalodā lietots teksts.

Padziļināti tiek aplūkoti atvasinājumi ar neoklasiskajām vārddalām *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-*. Adjektīvi ar šīm neoklasiskajām vārddalām tiek uzskatīti par t. s. modes vārdiem, kurus dažādās valodās pārmērīgi lieto noteiktu sociālo grupu pārstāvji (Pakuļa-Borowiec 2013, 17). Pētījumā par poļu valodu arī vārddala *ekstra* tiek uzskatīta par produktīvu (Pakuļa-Borowiec op. cit., 16), taču latviešu valodas korpusos tā sastopama kā brīva morfēma. Tā tiek lietota apstākļa vārda nozīmē, piem., *ekstra liels*. Šī iemesla dēļ pētījumā vārds *ekstra* nav ticis analizēts.

Vārdi no korpusiem ekscerpēti, izmantojot meklēšanas iespējas, ko sniedz *NoSketch Engine* platforma. Vārdu atlasei izmantoti vaicājumi, kuros prasīta neoklasiskā vārddala vārda sākumā un norādīts īpašības vārds ‘a’ marķējumā, piem., '[lemma="mega.*"&tag="a.*"]'. Tā kā automātiski atlasītajā sarakstā ir kļūdas, tas vēl caurskatīts, atstājot tikai adjektīvus.

1. Adjektīvi ar neoklasisko vārddalu *ultra-*

Korpusos konstatēts 81 adjektīvs, kuru ievada neoklasiskas cilmes vārddala *ultra-*. Septiņi adjektīvi ir korpusā „LVK2018”, pieci adjektīvi ir korpusā „Saeima”, un 79 adjektīvi ir korpusā „Tīmeklis 2020”. Ir pieci vārdi ar vairākiem rakstības variantiem, piem., *ultrabazisks* un *ultrabāzisks* vai *ultranacionāls* un *ultranacionālistisks*. Korpusā „Tīmeklis 2020” ir arī 25 defissavienojumi ar vārddalu *ultra-*. Defissavienojums ir „salikta leksiska vienība, kurā starp komponentiem (vārdiem, vārddalām, atsevišķiem burtiem, cipariem vai citām rakstzīmēm) vienotājfunkcijā lietota defise” (Skujiņa 2007, 81). Vārddalas *ultra* nozīme ir ‘ārpus, viņpus, ekstremāli, pārmērīgi’ (Sykes 1982, 1163). Daži no *ultra-* adjektīviem ir internacionālistiski, kuri aizgūti jau atvasinātā veidā, piem., *ultraliberāls*, *ultraviolets* (4). Atvasinājumi ar pašcilmes motivētājadjektīvu izsaka ļoti lielu īpašības kvantitāti: *ultraplāns*, *ultraspožs*, *ultraīss*, *ultravieglis*, *ultraātrs*, *ultraaugsts* (5) vai īpaši izteiktu kvalitāti: *ultrasievišķīgs*, *ultraapzinīgs*, *ultrapatriotisks*.

- (4) *Neliela SPF indeksa līdzekli var lietot arī vasaras otrajā pusē, kad ultravioleto staru starojums kļūst vājāks.* (LVK2018)
- (5) *Pasaules labākajās betona pārbaužu laboratorijās ir sasniegti **ultraaugstas** stiprības uzrādījumi, kas pārsniedz pat 300 MPa līmeni.* (LVK2018)

Lai pārspīlēti norādītu uz kādu īpašību, tiek virknētas vairākas vārddalas. No korpusiem ekscerpēti trīs šādi vārdi: *ultramegaforšs*, *ultramegaliels*, *ultramegasupersarežģīts* (6).

- (6) *Vispirms es atteicos no **ultramegasupersarežģītām** receptēm, kur viss ar mikrosvāriem sverams [..]* (Tīmeklis 2020)

Pētījumā aplūkoto adjektīvu ar vārddalu *ultra-* semantika ir plaša. Tie raksturo objekta formu, struktūru, fizikālās īpašības, cilvēka rakstura īpašības vai attieksmi pret kaut ko, kaut kā vērtējumu. Biežāk sastopamie adjektīvi ar vārddalu *ultra-* ir *ultraviolets*, *ultramoderns* un *ultravieglis*.

2. Adjektīvi ar neoklasisko vārddaļu *mega-*

Korpusos konstatēti 76 ar neoklasiskas cilmes vārddaļu *mega-* atvasināti adjektīvi. Divi adjektīvi ir korpusā „LVK 2018”, viens adjektīvs ir korpusā „Saeima”, un 76 adjektīvi ir korpusā „Tīmeklis 2020”. Šajā korpusā iekļauti arī 11 defissavienojumi. Dažiem vārdiem ir rakstības varianti (ar un bez diakritiskajām zīmēm vai ar vairākiem īsiem patskaņiem garā patskaņa vietā). Grieķu cilmes vārddaļa *mega-* „norāda uz ko lielu, milzīgu, pastiprinātu; norāda uz miljonkārtēju palielinājumu, pavairojumu” (Skujiņa 1999, 76). Īpašības kvantitāte un kvalitātes izteiktība nav tik liela kā ar *ultra-* darinātiem vārdiem, kuru nozīme saistīta ar galējās robežas, mēra pārsniegšanu (Skujiņa 1999, 137), taču vārdu semantika ir līdzīga. Ir arī vārdi ar vairākām neoklasiskām vārddaļām: *megasuperbaigiforšs*, *mega-giga-super-ekstra-plus-svarīgs* (8), *megagigaseksiigs*.

- (7) .. *diezin vai pilsētas centru vajadzētu noslogot ar megalielām būvēm* .. (LVK2018)
 (8) *Es izelpoju, jo tā bija atslēga visas sezonas naglai – eksāmenam šajā priekšmetā, kas, manuprāt, ir mega-giga-super-ekstra-plus-svarīgs*. (Tīmeklis 2020)

Biežāk sastopamie *mega-* atvasinājumi ir *megapopulārs* un *megaliels*.

3. Adjektīvi ar neoklasisko vārddaļu *hiper-*

Korpusos konstatēti 102 adjektīvi, kurus ievada neoklasiskas cilmes vārddaļa *hiper-*. Desmit adjektīvi ir korpusā „LVK 2018”, četri adjektīvi ir korpusā „Saeima”, un 97 adjektīvi ir korpusā „Tīmeklis 2020”. Korpusā „Tīmeklis 2020” iekļauti arī četri defissavienojumi un 12 rakstības varianti. Daudz ir medicīnas terminu, piem., *hipertronisks*, *hipertensīvs*, *hipertrofēts*, *hiperinflatorisks*, *hiperglikēmisks*, *hiperacīds*, *hiperandrogēns* un citi. Grieķu vārddaļas *hiper-* nozīme ir ‘virs, pārāk daudz, virs normas’ (Sykes 1982, 490). Tā „norāda uz pārmērīgu paaugstināšanos, pārspīlējumu, pastiprinājumu” (Skujiņa 1999, 50). Adjektīvi izsaka:

- 1) pārlietu lielas kvantitatīvas īpašības: *hipermīksts* (9), *hipermazs*, *hiperliels*, *hiperbāls*, *hiperdārgs* (10);
- (9) *Sarakstu papildinājušas supercietās riepas, kas paredzētas cietiem segumiem, un hipermīkstās, kas izmantojamas trasēs, kur nepieciešama īpaša papildu saķere ar virsmu*. (Tīmeklis 2020)
- (10) *Šādos hiperdārgos projektos var atļauties ieguldīt tikai kāds ārvalstu investors, taču viņšpatlaban uz Latviju jau skatās ar neuzticību* .. (Tīmeklis 2020)
- 2) pārlietu izteiktas kvalitatīvas īpašības: *hipergodkārīgs*, *hipernaivs* (11), *hiperpāraprūpīgs*, *hipersievišķīgs*.
- (11) *Šovā viņa spēlēja hipernaivas meitenītes tēlu*. (Tīmeklis 2020)

Visvairāk piemēru korpusā ir vārdam *hiperaktīvs*. Vairums *hiper-* atvasinājumu apzīmē kaut ko negatīvu, kas ir virs optimālās normas. Tomēr ir arī adjektīvi, kuri

apzīmējamajam priekšmetam piešķir pozitīvu nozīmi kontekstā. Piemērā (9) *hipermīkstās riepas* ir noderīgas noteiktam lietojumam.

4. Adjektīvi ar neoklasisko vārddaļu *super-*

Korpusos konstatēti 413 adjektīvi, kurus ievada neoklasiskas cilmes vārddaļa *super-*. 20 adjektīvi ir korpusā „LVK2018”, 27 adjektīvi ir korpusā „Saeima”, un 404 adjektīvi ir korpusā „Tīmeklis 2020”. Korpusā „Tīmeklis 2020” iekļauti arī 67 defissavienojumi un 27 rakstības varianti. Citos korpusos to nav. Vārddaļas *super-* nozīme ir ‘pāri, virs normas, vairāk kā, neparasti, augstākā labuma’ (Sykes 1982, 1070; Skujiņa 1999, 128). Atvasinājumos *super-* piešķir adjektīvam nozīmi ‘loti’. Adjektīvi apzīmē gan priekšmetu īpašības (12), gan cilvēka emocionālo stāvokli vai rakstura iezīmes (14). Izteikums saglabā nozīmi, ja *super-* atvasinājumu aizstāj ar vārdkopu *loti + adjektīvs* (13), taču tad zūd teksta ekspresivitāte. Teksts kļūst emocionāli neitrāls.

- (12) *Piem., šonedēļ uzzinājām, ka iekšlietu ministrs atkal ticis pie **superdārga** auto.* (LVK2018)
- (13) *Tā bija pārpildīta ar **loti dārgām** automašīnām.* (LVK2018)
- (14) *Atbraucam mājās – radio atrodu raidījumu monopols – tur vienmēr runā tie **superlaimīgie un superveiksmīgie** latvieši [...].* (Tīmeklis 2020)

Īpašības izteiktību pastiprina atvasinājumi ar vairākām neoklasiskām vārddaļām: *supermegakruts* (15), *supermegaviegls*, *supermegadārgs*, *supermegabaigs*, *superhiperaktīvs*. Šādiem darinājumiem ir okazonāls raksturs.

- (15) *[...] gribu Jums pastāstīt par **supermegakrutu** pasākumu [...]* (Tīmeklis 2020)

Daudzi adjektīvi sniedz pozitīvu raksturojumu: *superjautrs*, *superlaimīgs* (14), *superizturīgs*, *superpacietīgs*. Ir arī adjektīvi ar negatīvu vērtējumu: *supernekāds*, *superneveselīgs*, *superneizdevīgs*, *supernepatstāvīgs*. Negatīvā vai pozitīvā nokrāsa piemīt jau pašam motivētājadjektīvam. Vārddaļa *super-* to īpaši paspīlgtina. Biežāk sastopamie *super-* atvasinājumi, kas iekļauti vairākos korpusos, ir *superdārgs*, *superliels*, *supermoderns*.

- (16) *Vēl noteikti iepazīsties ar redakcijas **super atradumiem** – kosmētikas produktiem, par kuriem patiešām ir vērts tērēt naudu.* (LVK2018)

Morfēma *super* tiek lietota gan kā saistīta morfēma citu vārdu sastāvā, gan kā patstāvīgs vārds, kurš arī izsaka pozitīvu vērtējumu (16).

Adrienne Lērere (*Adrienne Lehrer* 1995, 135) uzskata, ka neoloģismu esamība liecina par afiksa produktivitāti mūsdienu valodā. Par to liecina arī tas, vai dzimtās valodas runātāji uzskata neoloģismus par pieņemamiem. Neoloģisms ir „vārds, kas darināts, parasti, lai nosauktu pirms tam nepazīstamu vai ar svešas cilmes vārdu apzīmētu konkrētā laikā valodas lietojumā aktuālu jēdzienu” (Skujiņa 2007, 174). Spriežot pēc adjektīvu daudzuma korpusā, atvasināšanu ar neoklasisku vārddaļu *super-* var uzskatīt par produktīvu. Īpaši daudz atvasinājumu ir korpusā „Tīmeklis 2020”, taču 64 %

adjektīvu šajā korpusā ir tikai viens lietojuma piemērs. Iespējams, vārds darināts konkrētam lietojumam, un tas nav izplatījies plašākā valodas lietotāju lokā. Atvasinājumi ar *super-* ir produktīvi daudzās Eiropas valodās, piem., angļu (Lehrer 1995, 140), dāņu (Götzsche 2016, 2517), poļu (Pakuła-Borowiec 2013, 19). Joanna Pakuła-Boroveca (*Joanna Pakuła-Borowiec* op. cit.) norāda, ka īpaši daudz neoloģismu ir neformālā valodā un reklāmas valodā. Vārddaļas *super-* popularitāte tiek skaidrota ar angļu valodas ietekmi uz poļu valodu, daudzu aizgūtu vārdu vai aizgūtu tulkotu vārdu esamību. Līdzīga parādība vērojama latviešu valodā. J. Pakulas-Borovecas (2013, 18–19) minētie angļu valodas adjektīvi *superātrs* ‘superfast’, *superefektīvs* ‘super-efficient’, *supermodīgs* ‘super fashionable’ tiek lietoti arī latviešu valodā.

5. Ar neoklasiskām vārddaļām atvasinātu adjektīvu salīdzinājums

Korpusā atrodami adjektīvi gan ar vienu atvasinājumu, kurš darināts, pievienojot vārdam kādu no vārddaļām *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-*, gan ar vairākiem šādiem atvasinājumiem (sk. 1. tabulu, atvasinājumu skaitā iekļauti arī defissavienojumi un rakstības varianti).

Vārddaļas	Atvasinājumu skaits	Piemēri
tikai <i>super-</i>	401	<i>superinteresants, superizdevīgs</i>
tikai <i>hiper-</i>	79	<i>hiperakūts, hipergodkārīgs</i>
tikai <i>ultra-</i>	60	<i>ultramikroskopisks, ultraietekmīgs</i>
tikai <i>mega-</i>	42	<i>megaprātīgs, megagreznis</i>
<i>super-</i> un <i>ultra-</i>	35	<i>superviegls, ultraviegls, supersmalks, ultrasmalks</i>
<i>super-</i> un <i>mega-</i>	33	<i>megadrošs, superdrošs, megaslavens, superslavens</i>
<i>super-</i> un <i>hiper-</i>	24	<i>superjutīgs, hiperjutīgs, supermazs, hipermazs</i>
<i>hiper-</i> un <i>ultra-</i>	2	<i>hipermobils, ultramobils, hiper-emocionāls, ultra-emocionāls</i>
<i>hiper-</i> un <i>mega-</i>	1	<i>hipertehnisks, megatehnisks</i>
<i>hiper-</i> , <i>mega-</i> un <i>super-</i>	5	<i>hiperdārgs, megadārgs, superdārgs</i>
<i>mega-</i> , <i>super-</i> un <i>ultra-</i>	5	<i>megalaimīgs, superlaimīgs, ultralaimīgs</i>
<i>hiper-</i> , <i>super-</i> , <i>ultra-</i>	5	<i>hipermoderns, supermoderns, ultramoderns</i>
<i>hiper-</i> , <i>mega-</i> , <i>super-</i> , <i>ultra-</i>	2	<i>hiperātrs, megaātrs, superātrs, ultraātrs, hipersvarīgs, megasvarīgs, supersvarīgs, ultrasvarīgs</i>

1. tabula. Ar neoklasiskām vārddaļām atvasinātu adjektīvu skaits korpusā

Adjektīvs	Skaits korpusā	Vārdkopu piemēri
<i>hiperliels</i>	3	<i>hiperliels bagāžnieks, hiperlielā pašvaldība, hiperlielie mākoņdatu centri</i>
<i>megaliels</i>	22	<i>megaliela pilsēta, megaliela ražošana, megaliels gaisa mitrums, megalielā salna, megaliels dīvāns, megalieli spoguļi, megalieli palagi, megalieli riteņi, megalielie maksājumi, megaliels fizisks spēks</i>
<i>superliels</i>	52	<i>superliela peļņa, superlielas algas, superlielas zvaigznes, superlieli līdzekļi, superlieli cilvēki, superlielas zināšanas, superlielie frī kartupeļi, superliels auto, superliela valsts, superliels uzņēmums, superliela banda, superlieli meli, superlielie veikali, superlieli formāti, superliela atbildība, superlielās valodas, superlielās elektrostacijas, superlielas izmaiņas</i>

2. tabula. Vārdu hiperliels, megaliels, superliels lietojums kontekstā

Adjektīvu, kas atvasināti ar vienu no aplūkotajām vārddalām, ir visvairāk – 582 atvasinājumi. Visvairāk ir adjektīvu ar vārddāļu *super-* – 401 vārds. 95 adjektīviem ir divi atvasinājumi, turklāt 92 adjektīviem viens no atvasinājumiem ir ar vārddāļu *super-*. 15 adjektīviem ir trīs neoklasiski atvasinājumi. Šie adjektīvi ir *augsts, dārgs, efektīvs, garš, indīgs, kruts, laimīgs, liberāls, liels, mīksts, moderni, populārs, reālistisks, rets, talantīgs*. Tie apzīmē gan kvantitatīvas, gan kvalitatīvas īpašības. Katram no šiem vārdiem viens atvasinājums ir ar vārddāļu *super-*. Diviem vārdiem – *ātrs* un *svarīgs* – ir atvasinājumi ar katru no aplūkotajām neoklasiskajām vārddalām.

Aplūkojot vārdus, ar kuriem *hiperliels, megaliels* un *superliels* tiek lietoti kontekstā, mēģināsim noskaidrot to atšķirības. Šim nolūkam tiek izmantoti korpusā „Tīmeklis 2020” atrodamie vārdkopu piemēri (sk. 2. tabulu).

Vārddāļa *hiper-* norāda, ka apzīmējamais objekts ir ļoti liels vai pat milzīgs. Ar *mega-* tiek uzsvērts priekšmetu, procesu vai dabas parādību neparastais lielums, kas ir virs normas. Vārddāļa *super-* norāda uz ļoti lielu kvantitāti, taču tā nav tik liela kā *mega-* atvasinājumiem. Vārddāļa *super-* izteiktās kvantitatīvās īpašības ir mērenākas, salīdzinot ar *hiper-* un *mega-* semantiku. Iespējams, tāpēc arī vārddāļa *super-* ir semantiski saderīga ar lielāku motivētādjektīvu skaitu un tās atvasinājumu lietojuma konteksts ir krietni plašāks par citu ar neoklasiskām vārddalām atvasinātu adjektīvu lietojuma kontekstu.

Adjektīvu *hiperliels, megaliels* un *superliels* lietojuma piemēru skaits korpusā (trīs piemēri ar *hiper-*, 22 piemēri ar *mega-*, 52 piemēri ar *super-*) nav liels salīdzinājumā ar vārdkopas *ļoti liels* lietojuma piemēru skaitu (30 672 piemēri). Neoklasiskie atvasinājumi norāda uz runātāja pozitīvu vai negatīvu attieksmi, tādēļ nav aizstājami ar neitrālu vārdkopu *ļoti liels*.

Secinājumi

Starp adjektīviem ar neoklasiskas cilmes daļām ir internacionālismi, kas aizgūti jau atvasinātā veidā vai tiešā veidā tulkojot citvalodas adjektīvu. Sastopami arī tādi vārdi, kuri atvasināti no pašcilmes adjektīva, piem., *superlaimīgs*. Pētījumā aplūkoti ar neoklasiskām vārddalām *ultra-*, *mega-*, *hiper-* un *super-* atvasināti adjektīvi.

Mega- atvasinājumu īpašības intensitāte nav tik augsta kā ar *ultra-* darinātiem adjektīviem. Atvasinājumi ar *hiper-* parasti apzīmē virs normas esošas nevēlamas vai negatīvas īpašības. *Super-* atvasinājumi paspilgtina negatīvo vai pozitīvo nokrāsu, kas piemīt jau pašam bezpriedēkļa motivētājadjektīvam.

Vārddalās *super-* izteiktās kvantitatīvās īpašības ir mērenākas, salīdzinot ar *hiper-* un *mega-* semantiku. Piemēru skaits korpusā liecina, ka adjektīvu atvasināšanu ar neoklasisku vārddalju *super-* var uzskatīt par produktīvu.

Īpaši daudz adjektīvu ar neoklasiskas cilmes vārddalju ir korpusā „Tīmeklis 2020”. Neoklasiskie atvasinājumi piešķir tekstam emocionāli ekspresīvu nokrāsu, tādēļ nav aizstājami ar neitrālu vārdkopu *ļoti + adjektīvs*.

Saīsinājumi un apzīmējumi

LVK2018 *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus*

Saeima *LR 5.–12. Saeimas sēžu stenogrammu korpus*

Tīmeklis 2020 *Latviešu valodas tīmekļa korpus*

Avoti

Auziņa, Ilze et al. 2018. *Latvijas Republikas 5.–12. Saeimas sēžu stenogrammu korpus (Saeima)*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/500>

Latviešu valodas tīmekļa korpus (Tīmeklis2020). Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams: <http://www.korpuss.lv/id/Tīmeklis2020>

Levāne-Petrova, Kristīne, Darģis, Roberts. 2018. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2018)*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/11>

Literatūra

Darģis, Roberts et al. 2018. Annotation of the corpus of the *Saeima* with multilingual standards. *ParlaCLARIN: LREC2018 workshop on creating and using parliamentary corpora*. Fišer, Darja, Eskevich, Maria, Jong, Franciska de (eds.). Miyazaki: Clarin Eric, 39–42.

Deksne, Daiga. 2021. *Priedēkļverbu semantika un funkcionalitāte latviešu valodā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.

Götzsche, Hans. 2016. Danish. *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Vol. 4. Müller, Peter O., Ohnheiser, Ingeborg, Olsen, Susan, Rainer, Franz (eds.). Boston: De Gruyter Mouton, 2505–2524. <https://doi.org/10.1515/9783110379082-007>

Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Riga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>

- Lehrer, Adrienne. 1995. Prefixes in English word formation. *Folia Linguistica*. 29 (1–2), 133–148.
- Levāne-Petrova, Kristīne. 2019. Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus, tā nozīme gramatikas pētījumos. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 131–146. <https://doi.org/10.22364/vnf.10.12>
- Müller, Peter O. 2015. Foreign word-formation in German. *Word-formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Vol. 3. Müller, Peter O., Ohnheiser, Ingeborg, Olsen, Susan, Rainer, Franz (eds.), Berlin / Boston: De Gruyter Mouton, 1615–1637. <https://doi.org/10.1515/9783110375732-004>
- Pakuła-Borowiec, Joanna. 2013. Augmentative and evaluative morphemes *super(-)*, *ekstra(-)*, *mega(-)* and *hiper(-)*. *Studies in Polish Linguistics*. 8 (1), 15–43. <https://doi.org/10.4467/23005920SPL.13.002.1417>
- Panocová, Renáta, Hacken, Pius ten. 2016. Neoclassical word formation in English and Russian. *Word-Formation across Languages*. Körtevelyessy, Lívia, Štekauer, Pavol, Valera, Salvador (eds.). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 265–280.
- Skujiņa, Valentīna. 1999. *Latīņu un grieķu cilmes vārdaļu vārdnīca*. Rīga: Kamene.
- Skujiņa, Valentīna. 2002. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Soida, Emīlija. 2009. *Vārddarināšana*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds.
- Sykes, John Bradbury. (ed.). 1982. *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 7th ed. Bombay: Oxford University Press.
- Vulāne, Anna. 2015. Vārddarināšana. *Latviešu valodas gramatika*. 2. izd. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

Summary

Suffixation is a productive technique of adjective derivation in Latvian. In contrast, prefixation is rarely used. There are only a few productive prefixes that are employed for adjective derivation in Latvian – prefixes *ie-*, *pa-*, *pār-*, and prefix *ne-* that expresses negation. The Latvian language also has adjectives, which are formed using neo-classical word parts. This study examines productive adjective word formation models that employ prefixation with neo-classical wordparts *ultra-*, *mega-*, *hiper-* and *super-*. The study is based on empirical material consisting of corpora “Corpus of the *Saeima* (the Parliament of Latvia)”, “The Balanced Corpus of Modern Latvian LVK2018” and “CommonCrawl of Latvian 2020”. The results of the study suggest that neo-classical word parts have a limited range of meanings. Neo-classical word parts indicate the degree of intensity of the feature named by the base adjective. While neo-classical derivatives are much less common than derivatives with native prefixes, they are characterized by higher emotional expressiveness. The adjective formation model with the neoclassical word part *super-* can be considered highly productive.

Keywords: adjective; word-formation; prefix; prefixation; neo-classical word part.

Rakstam ir Creative Commons Attiecinājuma 4.0 Starptautiskā licence (CC BY 4.0) / This article is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)